

osvitu-i-nauku-priorytetnym-napriamom-derzhavnykh-investytsii-na-naiblyzhchi-try-roky (дата звернення: 25.08.2026).

6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.08.2026).

7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 25.08.2026).

8. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 25.08.2026).

9. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 25.08.2026).

10. Міністерство освіти і науки України. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Strategy.MON%202027.12.03_compressed.ENG.pdf (дата звернення: 25.08.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-651-8-39>

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Коробка Олександра Всеволодівна

студентка 5 курсу факультету Прокуратури,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Збройна агресія російської федерації проти України перетворила освітнє середовище з простору безпеки на об'єкт безпосереднього ураження. За даними моніторингової платформи «Освіта під загрозою», станом на березень 2026 року в Україні пошкоджено 4 505 закладів освіти, з яких 412 зруйновано повністю [10]. Ці цифри відображають не лише масштаб матеріальних втрат, а й системну загрозу реалізації одного з основоположних прав людини. За таких обставин право на освіту втрачає ознаки суто «програмного» соціального права і потребує дієвих юрисдикційних механізмів захисту, серед яких особливе місце посідає діяльність органів прокуратури.

Нормативний фундамент такого захисту утворюють положення статті 53 Конституції України, яка гарантує кожному право на освіту та обов'язковість повної загальної середньої освіти [1], стаття 3 Закону України «Про освіту», що закріплює право на якісну та доступну освіту незалежно від місця проживання [2], а також стаття 28 Конвенції про права дитини [5] і стаття 2 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка в тлумаченні Європейського суду з прав людини породжує позитивні зобов'язання держави щодо забезпечення реального, а не ілюзорного доступу до наявної системи освіти [6].

Принципово важливим є те, що право на освіту не належить до переліку прав і свобод, які згідно зі статтею 64 Конституції України не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану [1]. Водночас це не означає можливості довільного звуження його змісту: будь-яке обмеження має бути тимчасовим, пропорційним воєнній необхідності та не може призводити до знищення сутності права. Саме на цьому рівні виникає потреба у незалежному правозахисному інституті, здатному оцінювати пропорційність обмежень і реагувати на бездіяльність суб'єктів владних повноважень.

Відповідно до статті 131-1 Конституції України та статті 23 Закону України «Про прокуратуру» прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина, зокрема неповнолітньої особи, у разі якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені права, а також інтересів держави у разі порушення чи загрози порушення таких інтересів [3]. Спеціалізація прокурорів у сфері захисту прав дітей закріплена наказом Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509 [7]. Отже, дитина, яка позбавлена можливості безпечно навчатися, є типовим суб'єктом, інтереси якого прокурор представляє в силу прямого припису закону.

Практичну діяльність прокуратури у цій сфері доцільно розглядати за двома взаємопов'язаними напрямками. Перший – кримінально-правовий: процесуальне керівництво досудовим розслідуванням умисних ударів по закладах освіти, що кваліфікуються за статтею 438 Кримінального кодексу України як порушення законів та звичаїв війни [4]. Правовою основою підвищеного захисту освітніх об'єктів є також Декларація про безпеку шкіл, до якої Україна приєдналася у 2019 році сотою державою світу [11]. Значення такого документування виходить за межі притягнення винних до відповідальності: сформована прокурорами доказова база стає підґрунтям для міжнародних компенсаційних механізмів відшкодування шкоди, завданої освітній інфраструктурі.

Другий напрям – представницький, орієнтований на відновлення безпечних умов навчання. Прокурори звертаються до судів з позовами про зобов'язання органів місцевого самоврядування та балансоутримувачів привести захисні споруди цивільного захисту у стан

готовності, а також щодо цільового використання коштів, передбачених на облаштування захищених просторів у закладах освіти в межах експериментального проекту, запровадженого постановою Кабінету Міністрів України від 13.08.2024 № 926 [8]. Такі провадження мають безпосередній вплив на можливість організації очного навчання, а отже – на стійкість освітньої системи загалом.

Разом із тим правозастосовна практика виявила суттєву проблему. Суди неоднаково вирішують питання про наявність підстав для прокурорського представництва у справах щодо укриттів: частина рішень ґрунтується на тезі про те, що відповідні інтереси має захищати Державна служба України з надзвичайних ситуацій, а не прокурор. Такий підхід не враховує, що з березня 2022 року державний нагляд у сфері готовності захисних споруд на період воєнного стану фактично зупинено, унаслідок чого утворюється інституційний вакуум: орган, наділений компетенцією, позбавлений можливості її реалізувати, а прокурору відмовляють у праві на позов. Формальне застосування критеріїв, сформульованих у постанові Великої Палати Верховного Суду від 11.06.2024 у справі № 925/1133/18 [9], у цій категорії справ призводить до відмови у судовому захисті прав дітей.

З огляду на викладене вважаємо за доцільне: по-перше, доповнити частину третю статті 23 Закону України «Про прокуратуру» положенням, згідно з яким зупинення або обмеження на період воєнного стану повноважень органу державного нагляду розглядається як нездійснення захисту інтересів держави відповідним суб'єктом владних повноважень; по-друге, розробити на рівні Офісу Генерального прокурора методичні рекомендації щодо єдиних стандартів документування шкоди, завданої закладам освіти, з інтеграцією отриманих даних до міжнародних компенсаційних реєстрів; по-третє, запровадити щорічний моніторинг стану безпеки освітнього середовища як окремий напрям прокурорської діяльності напередодні початку навчального року.

Таким чином, органи прокуратури в умовах воєнного стану виконують подвійну функцію щодо права на освіту: ретроспективну – через кримінальне переслідування за посягання на освітню інфраструктуру, і перспективну – через представницьку діяльність, спрямовану на створення безпечних умов навчання. Саме поєднання цих напрямів перетворює прокуратуру на дієву інституційну гарантію стійкості освіти, а усунення наявних законодавчих і правозастосовних суперечностей є необхідною умовою ефективності такої гарантії.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
3. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2–3. Ст. 12.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Конвенція про права дитини : Конвенція ООН від 20.11.1989 ; ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 14.08.2026).
6. Посібник зі статті 2 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини : право на освіту / Європейський суд з прав людини. Страсбург, 2022. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_protocol_1_ukr (дата звернення: 14.08.2026).
7. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/nakazi-generalnogo-prokurora-z-osnovnih-napryamiv-prokurorskoyi-diyalnosti> (дата звернення: 14.08.2026).
8. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення в будівлях і спорудах закладів освіти захищених просторів (приміщень для фізичного захисту) : постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.2024 № 926. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2024-p> (дата звернення: 14.08.2026).
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.06.2024 у справі № 925/1133/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.08.2026).
10. Освіта під загрозою : платформа моніторингу пошкоджених та зруйнованих закладів освіти. URL: <https://saveschools.in.ua> (дата звернення: 14.08.2026).
11. Декларація про безпеку шкіл / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ministerstvo-2/diyalnist/mizhnarodna-spivpratsya-2/deklaratsiya-pro-bezpeku-shkil> (дата звернення: 14.08.2026).